

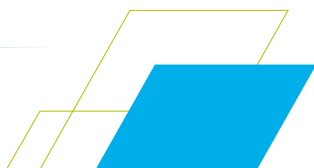

Een goed begin

Handreiking voor dagopeningen met de Bijbel

Jaap Hansum & Elsbeth Vogel

Jan Luyken Instituut, centrum voor bezieling en professionaliteit

Colofon

Eerste druk: augustus 2024

Tweede druk: oktober 2024

Copyright: Jaap Hansum en Elsbeth Vogel

Uitgave: Jan Luyken Instituut, centrum voor bezieling en professionaliteit

Deze publicatie is mogelijk gemaakt door het CHE Steunfonds

Een goed begin

Handreiking voor dagopeningen met de Bijbel

Jaap Hansum & Elsbeth Vogel

Inhoudsopgave

Inleiding	5
Vanwaar de dagopening?	8
Stap 1: Doelen van Bijbelgebruik	10
Stap 2: Startpunt	14
Stap 3: Welke tekst kies ik?	19
Stap 4: De Bijbel rechtdoen	21
Stap 5: Bruggen bouwen tussen Bijbel en student	24
Stap 6: Rollen van de docent	28
Stap 7: Werkvormen	31
Afsluitend	33
Literatuurlijst	35
Voorbeelden van dagopening	38

Inleiding

“Help, ik heb morgen een dagopening!” Esther werkt als docent op de Christelijke Hogeschool Ede (CHE). Ze is in haar tweede jaar en ze vindt steeds meer haar weg in de mix van colleges verzorgen en studentbegeleiding. Maar die dagopening, dat is en blijft voor haar echt nog wel een ding. Het is iets waarin ze op verschillende manieren zichzelf tegenkomt. Esther is van nature een perfectionist met een nogal hoge taakopvatting. Ze neemt zichzelf en haar werk dus behoorlijk serieus en wil het graag goed doen. Maar wanneer is een dagopening eigenlijk goed? Aan welke eisen voldoet zo’n dagopening dan? En goed voor wie dan, vraagt ze zichzelf daarbij af. In een flits ziet ze even wat gezichten voor zich uit de klas die ze morgen voor zich heeft. Een deel van hen lijkt bij dit soort momenten volledig uit te zoomen. Ze herinnert zich ongemakkelijke stiltes bij eerdere dagopeningen. Even gaat het door haar heen: ik kan het ook niet doen. De eerste minuten gebruiken om even te socializen, wat *smalltalk* en dan in het college duiken? Waarom doen we dit überhaupt eigenlijk? Wie zit hier per saldo op te wachten? Kan ik zomaar inbreken in het leven van de ander met mijn verhaal? Wat voegt zo iets nu toe? Die C van CHE staat of valt toch niet met die eerste minuten van een ochtendcollege? Esther aarzelt. Het voelt ook niet helemaal oké om het simpelweg te skippen. Hoort het niet gewoon bij wat er van je wordt verwacht als CHE-docent? Bovendien voelt ze niet alleen verlegenheid maar ook iets van verlangen. Ze denkt terug aan die keer dat er een mooi open gesprek ontstond juist aan het begin van de dag. Waarom zou morgenochtend niet opnieuw zo iets moois kunnen gebeuren? Na nog wat gemijmer hakt Esther de knoop door en besluit ze er morgen het beste van te gaan maken.

Als docent op de CHE sta je met enige regelmaat voor de opgave om een dagopening te verzorgen. Een moment om aan het begin van een nieuwe dag even stil te staan bij een woord uit de Bijbel, te zoeken naar de betekenis ervan voor het hier en nu en wellicht samen te danken en te bidden.

Het verzorgen van een aansprekende en inspirerende dagopening vraagt

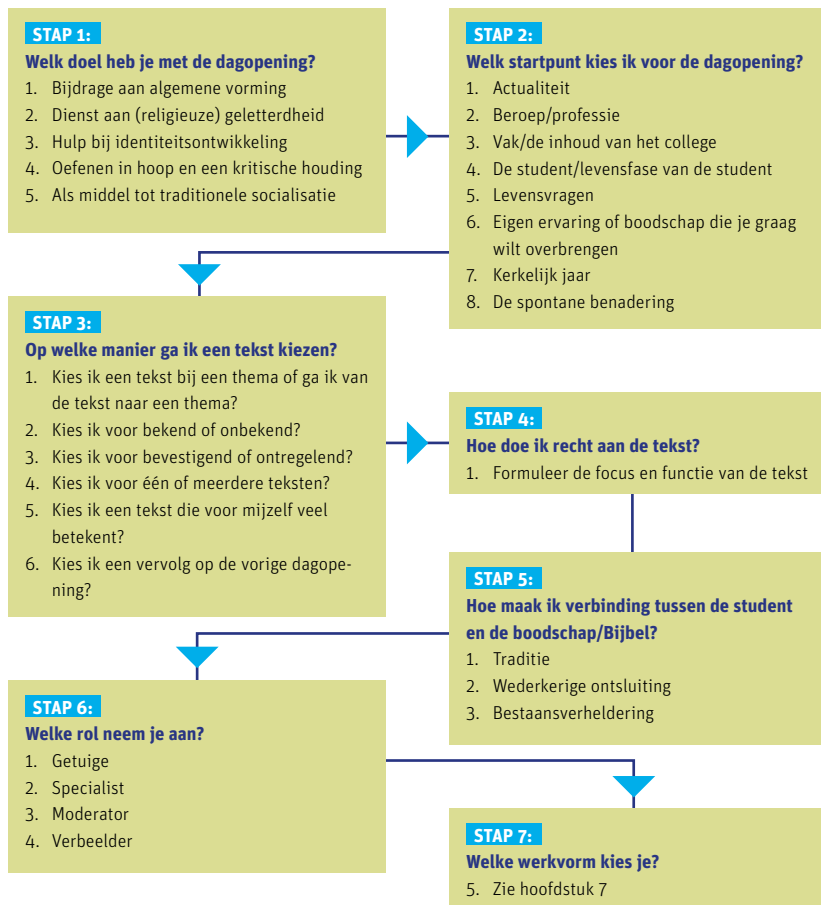
nogal wat van ons als docenten. Deze handreiking is bedoeld om elkaar hierbij te inspireren en wellicht op nieuwe ideeën te brengen.

Om zo dicht mogelijk bij de dagelijkse praktijk te blijven kruipen we in de huid van een fictieve CHE-docent en zien we wat haar zoal bezighoudt rond het voorbereiden van een dagopening.

Nadat we eerst stilstaan bij de herkomst van de dagopening en de betekenis ervan binnen de CHE gaan we concreet aan de slag. Met welk doel breng ik de Bijbel in? Welk startpunt kies ik? Welke Bijbelpassage kies ik en hoe doe ik daar recht aan? Op welke manier kan de tekst echt even raken aan de studenten en mijzelf? Welke rol kies ik zelf in dit proces en hoe kies ik een geschikte werkvorm? Deze vragen worden in een logische volgorde behandeld. De vragen zijn te zien als stappenplan bij het schrijven van een dagopening. De stappen zijn op de volgende pagina schematisch weergegeven in een model. Bij de hoofdstukken is in de kantlijn te zien bij welke stap in het model je bent. Bij Stap 5 hebben we een aantal paradoxen toegevoegd om goed doordachte pedagogische keuzes te maken.

Tenslotte delen we een aantal dagopeningen zoals collega's uit verschillende opleidingen die recent hebben verzorgd. Mogelijk herken je elementen van deze handreiking in de keuzes die zij hierin gemaakt hebben. We hopen dat deze handreiking je helpt om met hart en ziel werk te blijven maken van inspirerende dagopeningen.

Ik wil een dagopening verzorgen

Vanwaar de dagopening?

Tja, die dagopening, als je erover nadenkt is het best een bijzondere praktijk. Esther studeerde zelf eerder ook enkele jaren aan een seculiere school en probeert zich voor de geest te halen hoe docenten daar de dag destijds hun eerste college van de dag begonnen. Ze herinnert zich de docent Nederlands die steevast de dag begon met een welgekozen pakkend gedicht en daar wat gedachten aan verbond, daar soms ook een vraag bij stelde. Het is eigenlijk best voor de hand liggend, bedacht Esther, om je scholieren of studenten even te helpen te landen in deze dag en om een gezamenlijke start te hebben. Maar waar komt het idee vandaan om dat moment in te vullen met een dagopening, met een Bijbeltekst en een gebed?

Op de vraag naar het waarom van de dagopening zijn verschillende antwoorden te geven. Het gebruik stamt uit de tijd dat er binnen Europa kloosterscholen bestonden. Daar deden leerlingen gewoonlijk mee in het ritme van de getijden. Zo kreeg in het schoolleven de liturgie van de kerk een vaste plek. Een van de vaste dagelijkse gebedsmomenten vond plaats bij aanvang van het werk, het hora prima ('het eerste uur'). Vandaar dat dit gebed de priem of prime werd genoemd. Overigens komen we dit morgengebed ook al tegen in de Bijbel (vgl. Ps. 5,4). In de loop van de geschiedenis is het verlangen blijven voortbestaan om het schoolleven te wijden aan God door aan het begin van de werkdag tijd te nemen voor gebed en het lezen en duiden van Bijbelwoorden. Vanuit deze oorsprong heeft de dagopening dus vooral het karakter van een viering, een getijdegebed waarin het niet gaat om relevantie en betekenis maar om het onderhouden van een waardevolle geestelijke praktijk. Er klinken vertrouwde, vaste Bijbelteksten en gebeden in het vertrouwen dat deze heilzaam op ons zullen inwerken. Er wordt gebeden om wat nodig is om deze schooldag in te kunnen gaan. De dagopening accentueert het idee dat we alles ontvangen – elke nieuwe dag - en vanuit het ontvangen de dag starten en invullen. Naast deze vierende benadering kan ook worden gekozen

voor een meer didactische insteek waarbij de dagopening bedoeld is om samen iets te leren.

De dagopening heeft ook een sociologische betekenis. Het geeft studenten en hun docent ruimte en rust om aan het begin van de dag eerst even echt te landen en zich met elkaar te verbinden. Het draagt bij aan de noodzakelijke mentale rust te midden van de hectiek van het alledaagse en het zorgt voor momenten om even boven het alledaagse uit te stijgen en in een andere werkelijkheid te komen. Een moment van vertraging en bezinning. Een moment om even stil te staan bij mooie en moeilijke dingen in het leven, zonder de gejaagdheid van prestatiedruk.

Wat de rol van de Bijbel en van gebed is in dagopeningen is afhankelijk van het type school. Is het doel van vieringen dat er geloofsoverdracht plaatsvindt, of is het ontmoeten van elkaar en het stil worden in een stressvolle wereld al genoeg? Moet elke student zich gehoord voelen in een viering, of moeten het specifiek christelijke woorden zijn die je als docent deelt?

In het CHE-Identiteitsdocument 2023 wordt over dagopeningen opgemerkt: *Binnen alle opleidingen vinden dagopeningen plaats. Ook bij diplomeringen, symposia en andere gelegenheden waarbij mensen van buiten de CHE te gast zijn op onze hogeschool, wordt bij de openingen uitdrukking gegeven aan onze christelijke identiteit.*

Stap 1: Doelen van Bijbelgebruik

Stap 1

Met een mok verse muntthee trekt Esther zich terug op een stille rustige plekje. Voor haar een lege pagina met een geduldig wachtend knipperende cursor. Onwillekeurig denk Esther terug aan de dagopeningen die zij meemaakte toen zij jaren terug zelf aan de CHE studeerde. Dat had iets eenvoudigs bedacht ze. En eigenlijk altijd iets met de Bijbel. Dat lijkt nu minder vanzelfsprekend te zijn. Een Bijbeltekst moet soort van concurreren met een liedje van Froukje of Stef Bos, het liefst met prachtige beelden erbij, een pakkende quote van een grote denker of leider, een fragment van een film, serie, TV-programma of podcast. Esther denkt even terug aan hoe de Bijbel door haar ouders dagelijks aan tafel hardop werd gelezen, al dan niet met een toelichting daarop uit een dagboekje. Later leerde ze wat stille tijd betekent en Bijbellezende met je hart. Verzen high-lighten, onderstrepen, soms memoriseren. Ze herinnert zich verzen uit de Bijbel die in haar ziel gekerfd staan en diepe betekenis kregen juist omdat ze zo sterk aansloten op concrete specifieke omstandigheden en situaties. Ze gaven antwoord op levensvragen. In haar drukke leventje van werk en privé zijn zulke Bijbelmomenten voor Esther zelf schaarser geworden. Een Eerst-ditje onderweg naar het werk, veel meer zit er vaak niet in. Het zou ergens wel mooi zijn om iets van die eenvoud van Bijbelwoorden in te brengen aan het begin van de dag. En daar samen de zeggingskracht van te ervaren. Ze blijft nog even haken bij het gebruik van de Bijbel op zulke momenten. Wat verwacht ik daar eigenlijk van? Welk doel heb ik met mijn dagopening?

Esther vraagt zich af waartoe ze de Bijbel wil inzetten bij de dagopening. Er zijn verschillende manieren waartoe de Bijbel ingezet kan worden. Er zijn vijf doelen te onderscheiden van Bijbelgebruik¹:

---

1 Deze vijf doelen zijn eerder beschreven in *De Bijbel op school – een onderzoek naar bijbelgebruik in het protestants-christelijk onderwijs* Nagel-Herweijer & Vogel (2017), gebaseerd op Berryman (2009), Copley (2006), De Kock, Roeland en Vos (2011), Dingemans (2000), Hilger en Lindner (2014), Ipgrave (2013), Jackson (2004), Kopmels, Van den Berg en Ter Avest (2013), Kropac (2010), Kuiper (1980)

-
1. Bijdrage aan algemene vorming.
  2. Dienst aan (religieuze) geletterdheid.
  3. Hulp bij identiteitsontwikkeling.
  4. Oefenen in hoop en een kritische houding.
  5. Als middel tot traditionele socialisatie.
- Hieronder lichten we alle vijf de doelen kort toe.

1. Bijbelgebruik als bijdrage aan algemene vorming

De wereld om ons heen, onze taal, beeldende kunst, literatuur, architectuur en muziek, maar ook onze waarden en normen, zijn doordrenkt van Bijbels gedachtegoed. Als je de wereld wilt begrijpen, is basale kennis van de Bijbel onontbeerlijk. Het is dan ook belangrijk dat studenten de mogelijkheid krijgen deze kennis op te doen. Als je de Bijbel gebruikt als bijdrage aan algemene vorming, dan zie je het als taak om de Bijbelse traditie in de maatschappij zichtbaar te maken en studenten te leren om hier op een goede manier mee om te gaan.

Stap 1

2. Bijbelgebruik als dienst aan (religieuze) geletterdheid

Je kunt er niet meer vanuit gaan dat de Bijbelverhalen bekend zijn bij studenten. Maar de Bijbel, met al zijn verschillende genres, kan studenten helpen op een andere, meerdimensionale manier naar de werkelijkheid te kijken en hun spraakcompetentie te vergroten. Studenten leren om Bijbelteksten in hun oorspronkelijke context te waarderen en te begrijpen en om de samenhang in de Bijbel te zien. Als studenten leren goed met de Bijbel om te gaan, voorkomt dit dat ze Bijbelteksten volledig buiten de context plaatsen en deze vervolgens interpreteren. Bij religieuze geletterdheid gaat het erom dat je in staat bent om handelingen, gevoelens en karakters in een Bijbelverhaal te koppelen aan je eigen leven. Bijbelse geletterdheid is voorwaarde voor het gebruiken van de Bijbel tot identiteitsontwikkeling en het ontwikkelen van een kritische houding (de twee volgende doelen).

Mendl (2011), Pollefeyt (2005), Schreiner (2011), Schweitzer (2011), Van den Berg (2014), Van der Vloet (2004) en Vermeer (2010).

3. Bijbelgebruik als hulp tot identiteitsontwikkeling

De Bijbel wordt steeds meer gezien als een bron waaraan (jonge) mensen hun narratieve identiteit kunnen ontwikkelen. De Bijbel biedt namelijk een schat aan verhalen over ervaringen van mensen die gedurende duizenden jaren leefden met existentiële problemen en fundamentele ervaringen. Deze verhalen helpen mensen anders naar de werkelijkheid om hen heen te kijken en bieden oriëntatie om de vaak verwarrende ervaringen van het leven te ordenen. Bijbelteksten kunnen studenten helpen hun eigen levensverhaal te interpreteren in het licht van de verhalen van de Bijbel. Op die manier kunnen ze tot nieuwe zienswijzen komen en zelfs tot een verandering van hun eigen verhaal komen.

Als je de Bijbel vooral gebruikt als hulp tot identiteitsontwikkeling, dan ben je erop gericht dat studenten hun eigen betekenisconstructie maken bij een Bijbeltekst. Het helpt daarbij als studenten hun eigen betekenisconstructie vervolgens verbinden aan de betekenisconstructies van andere studenten en hierover van gedachten wisselen. Deze nieuwe betekenissen kunnen zij zich eigen maken en soms zelfs waarmaken in de keuzes die zij in het leven maken. Identiteitsontwikkeling vindt plaats wanneer het levensverhaal van mensen en de verhalen uit de Bijbel op elkaar ingrijpen, elkaar verrijken en zelfs tot uiting komt in de keuzes die iemand maakt.

4. Bijbelgebruik als het oefenen in hoop en een kritische houding

Studenten leren om aan de hand van Bijbelse teksten kritisch naar actuele maatschappelijke gebeurtenissen te kijken en hierop handelend te reageren. De Bijbel wordt dan gezien als een boek dat ervoor zorgt dat studenten niet hopeloos naar het leed in de wereld kijken, maar vanuit de overtuiging dat verandering mogelijk is. Het gaat dus niet alleen om het kritisch kijken naar de wereld om hen heen, maar ook dat ze zelf tot een oordeel en beslissing komen.

Elke opleiding op de CHE heeft een eigen position paper, waarin de kernwoorden van de opleiding beschreven staan. Deze kernwoorden zijn vaak een tegengeluid op de ontwikkelingen in de maatschappij en het vak. De Bijbel kan deze kritische houding voeden en zelfs een aanjager zijn om scherp te krijgen waar een kritische houding nodig is. De Bijbel helpt echter ook om een hoopvol perspectief te bieden. Daarnaast kan het leren met en van Bijbelse verhalen volgens Schreiner (2011) ook kennis van en begrip voor religieuze overtuigingen en ervaringen bieden en het kan zo bijdragen aan tolerantie en gemeenschapszin.

5. Bijbelgebruik als middel tot traditionele socialisatie

Wanneer de Bijbel wordt gebruikt als middel tot traditionele socialisatie, dan wordt studenten kennis en praktijken van de christelijke traditie meegegeven, zodat zij deze zelf in de praktijk kunnen brengen vanuit de opvatting dat de Bijbel normatief is voor het leven. Deze vorm van socialisatie is legitiem, mits je als docent de eigen keuze van studenten respecteert. Om te laten zien dat je die ruimte voor studenten belangrijk vindt, wordt ook wel gesproken van initiatie in plaats van socialisatie. Het gaat er dan vooral om dat studenten thuisraken in de essentiële velden van de Bijbel, zoals de verhalen, de traditie en het gebed, maar ook in de gemeenschap die de Bijbelse boodschap toepast op het leven van vandaag. Belangrijk om te noemen is dat deze manier van de Bijbel gebruiken alleen bestaansrecht heeft in christelijk onderwijs. Het is goed dat dit doel van Bijbelgebruik nooit op zichzelf gebruikt wordt, maar altijd in combinatie met andere doelen, zoals het doel tot persoonlijke identiteitsontwikkeling en een kritische houding.

Stap 1

In het CHE-Identiteitsdocument 2023 wordt opgemerkt: *“Wij beseffen dat op de CHE het christelijk geloof niet door ieder op gelijke wijze beleefd wordt en dat er ook andere bronnen zijn van levensbeschouwing. Van de medewerkers wordt gevraagd dat zij leven en werken vanuit de christelijke identiteit. Van de studenten verwachten wij dat zij de identiteit respecteren en zich er actief toe verhouden. We willen als hogeschool een veilige context bieden voor de leerzame spanning die verscheidenheid kan oproepen. Ook dat hoort bij goed onderwijs”.*

Stap 2: Startpunt

Stap 2

Het doel dat Esther heeft gekozen is om met haar dagopening bij te dragen aan de identiteitsontwikkeling van de student en het zou mooi zijn als studenten ook oefenen in hoop en dat ze een kritische houding ontwikkelen. Maar ze weet nog niet waar ze het dan over wil hebben bij de dagopening. Ze wil graag aansluiten bij wat er die dag op het programma staat. Ze dwaalt een poosje door haar voorbereidingsdocument van het college op zoek naar haakjes en noteert wat steekwoorden. Morgen geeft ze studentbegeleiding, waarbij ze met de studenten wil nadenken over welke maatschappelijke ontwikkelingen er spelen in relatie tot het vakgebied en welke plek ze daar zelf in willen gaan innemen. Maar ze wil ook aansluiten bij de studenten. Ze scrollt door de lijst met namen van de studenten. Esther realiseert zich dat ze niet eens zo'n scherp beeld heeft van wat hen zoal bezighoudt. Het is het begin van een nieuw semester en ze zit nog volop in een proces van deze studenten leren kennen. Ze komt voor nu niet veel verder dan wat eerste indrukken, flarden van gesprekjes die ze opving. Haar oog valt op haar scherm en het Netflix-icoontje onder in de balk. Ze denkt aan series die ze de laatste maanden bekeek en wat daarin aan topics voorbijkwam. Maar zijn mijn series ook die van hen? Waar kijken zij naar? Wat luisteren zij? Op welke social media zitten zij? Wie volgen zij? Wie zijn hun helden? En waar linkt dat aan mijn wereld? En aan dit college? Wat ingewikkeld is het toch om de goede ingang te vinden! Kan het niet veel eenvoudiger vraagt Esther zich af.

Je ziet Esther struggelen met de vraag waar ze het over wil gaan hebben bij de dagopening. Voor het kiezen van de inhoud van je dagopening zijn er verschillen- de vertrekpunten mogelijk. De meest voorkomende zullen we hier behandelen.

1. Actualiteit

Je kunt starten bij wat er in de actualiteit gebeurt. Wat is er in het nieuws, wat speelt er? Met welke vragen zullen studenten rondlopen? Een dag na de uitslagen

van de verkiezingen of na een natuurramp kun je een dagopening verzorgen die daarbij aansluit. Het kunnen ook langdurende processen zijn die in de actualiteit veel aandacht krijgen, zoals inclusiviteit, klimaatverandering, polarisatie. De actualiteit kan wereldwijd en landelijk zijn, maar kan ook in het klein zijn. Mogelijk speelt er iets in de opleiding, waar je graag door middel van de dagopening een ander licht op wilt werpen.

2. Beroep/professie

Een andere manier is om in de dagopening de verbinding te leggen met het beroep of de professie waar studenten toe worden opgeleid. Er worden dan bijvoorbeeld vragen gesteld wat het Bijbelgedeelte te maken kan hebben met de professie waartoe studenten worden opgeleid. Maar de professie of het beroep kan ook de aanjager zijn van het kiezen van het onderwerp van de dagopening. Wat hoort bij het vak? Wat is onlosmakelijk verbonden aan de professie? Welke kernwoorden heeft het vak? En kun je die kernwoorden vanuit een dagopening laden, kleur geven? Je kunt denken aan de opleiding Communicatie, waarbij een belangrijk onderdeel van het vak is dat je je boodschap op zo'n manier over kunt brengen op mensen zodat ze in beweging komen. Je zoekt dan in je dagopening naar bronnen en inspiratie om hier richting in te geven. Of bij Journalistiek is een kernwoord dat je recht wilt doen. In een dagopening kun je dan met studenten zoeken naar een Bijbels perspectief op 'recht doen'. Of je werkt bij Verpleegkunde en je weet dat studenten moeten leren om volgens protocollen te werken, maar jij wilt dat ze kritisch blijven denken, dat ze leren ontregelen, vernieuwen. Daarom wil je in je dagopening ontregelen, de studenten nieuwe perspectieven aanbieden.

Stap 2

3. Vak/de inhoud van het college

Een andere mogelijkheid is dat je zoekt naar wat er die dag centraal staat in de colleges, je wil studenten alvast opwarmen voor het thema van het college. Door de dagopening krijgen ze een kapstok waar ze de inhoud van het college aan kunnen ophalen, het wordt in een bepaald kader geplaatst. Op deze manier leren studenten dat er een andere dimensie is op de inhoud van het vak. Als je voor deze aanpak kiest, dan heb je een minder grote knip tussen de dagopening en het college. Als je college gaat over het voeren van een dialoog, dan gebruik je in

de dagopening een voorbeeld van een goede dialoog in de Bijbel. Twee risico's van deze benadering zijn dat de link te eenvoudig en vanzelfsprekend is en dat je door de dagopening alle openheid rondom het onderwerp weghaalt, omdat je vanuit de Bijbel hebt aangegeven hoe je erover zou moeten denken.

4. De student/levensfase van de student

Je kunt ook aansluiten bij de student, waar hij zich bevindt. In de voltijdopleidingen hebben we vooral te maken met jongeren die volop in ontwikkeling zijn, op weg naar volwassenheid. Ze zoeken naar houvast, een plek. Ze zijn vol idealen, maar hebben wellicht weinig ambities. Je wilt hen verder helpen in hun weg naar volwassenheid, naar een stevige professional. Dat ze zichzelf leren kennen en weten hoe ze naar zichzelf kunnen kijken in het licht van de Bijbel. Je probeert door je dagopening daar een bijdrage aan te leveren. Dat ze zichzelf leren kennen, dat ze zich spiegelen aan verhalen, zich ontwikkelen. Je zoekt naar verhalen uit de Bijbel die gaan over ontwikkelthema's zoals het vormen van een eigen identiteit en zelfaanvaarding. Of je zoekt een stuk tekst op die jongeren helpt zich te spiegelen en na te denken over hun opvattingen en waarden.

Stap 2

5. Levensvragen

Een andere manier is dat je probeert aan te sluiten bij de levensvragen van de studenten. Soms ken je studenten zo goed, dat je weet wat er in een groep speelt. Dat het lastig voor ze is om met diversiteit om te gaan. Dat er onlangs een vader is overleden van een student. Je hebt daar weet van en zoekt naar teksten die helpen om hier woorden aan te geven. We weten dat levensvragen van jongeren onder te verdelen zijn in vijf grote vragen²: 1. Wie ben ik en mag ik zijn? (De vraag naar de eigen identiteit) 2. Waarom leef ik en waarom ga ik dood? (De vraag naar de zin van het leven) 3. Waar vind ik bescherming en geborgenheid? (In transcendente zin: de vraag naar God) 4. Waarom zou ik anderen goed behandelen? (De vraag naar de grondslag van ethiek) 5. Waarom zijn er verschillende geloven? (De betrouwbaarheid van de waarheden van anderen). Jongeren zullen vaak vragen hebben rond deze vijf grote levensvragen. Je kunt ervoor kiezen om je dagopening bij één zo'n vraag te starten.

---

² Schweitzer (2013); Valstar (2016)

6. Eigen ervaring of boodschap die je graag wilt overbrengen

Maar misschien wil je helemaal niet starten bij waar de student zit. Misschien heb je zelf iets wat je ze graag wilt brengen. Je hebt iets ontdekt en gelooft dat het goed is dat studenten daar ook iets van horen. Vanuit je eigen passie voor het onderwerp bouw je een dagopening op. Dit kan zijn vanuit een boodschap die je graag wilt overbrengen, waarvan je gelooft dat die goed is voor de student. Maar het kan ook zijn dat je zelf iets hebt meegemaakt, of dat iets je heeft geraakt, of waar je zelf mee bezig bent, wat je niet loslaat. En dat breng je in, daar neem je de studenten in mee. Als je dit als start kiest, dan is het belangrijk dat je in de dagopening goed de aansluiting blijft zoeken met de student, omdat het gevaar bestaat dat het een verhaal van jou blijft.

7. Kerkelijk jaar

Het startpunt van de dagopening lag in de vorige voorbeelden allemaal bij de ander of jezelf. Het is echter ook mogelijk om je minder te laten leiden door wat op dat moment urgent is of zich opdringt of wat voor jou belangrijk is. Je kunt namelijk ook aansluiten bij het kerkelijk jaar: leesroosters of periodes in het kerkelijk jaar. Denk aan de stille week, advent, 40-dagentijd. Door middel van de dagopening laat je studenten meevoeren in iets wat groter is dan henzelf. Je sluit aan bij een eeuwenlange traditie, even weg uit het hier en nu. En je probeert samen te ontdekken hoe deze oude traditie springlevend is, door te zoeken naar hoe dit vertaald kan worden naar het hier en nu.

Stap 2

8. De spontane benadering

We zagen Esther worstelen met het kiezen van het onderwerp van de dagopening. Soms wordt dan ook gekozen voor een willekeurige Bijbeltekst en wordt er gekeken naar wat deze Bijbeltekst te zeggen heeft. Bij alle eerdere voorbeelden zoek je een Bijbeltekst bij een aanleiding, maar in deze vorm start je bij de Bijbel. Je vertrouwt erop dat het woord in zichzelf genoeg kracht heeft. Wat heeft deze tekst ons vandaag te zeggen?

Bij de meeste van deze benaderingen geldt dat de overgang tussen de dagopening en het college ingewikkeld kan zijn. Het is mooi als je tijdens de dagopening al de toon kunt zetten voor het college en de boodschap van het college al in een

bepaald licht komt te staan. Als de inhoud van de dagopening niet aansluit bij wat er in het college behandeld gaat worden, is er vaak een onnatuurlijke overgang van de dagopening naar het college. Dat voelt voor docenten vaak heel ongemakkelijk. Het helpt als je de dagopening introduceert als een moment om samen de dag te beginnen, te ontvangen en vanuit deze gave de dag te beginnen. Dan hoeft de link tussen dagopening en de inhoud van de het college niet per se aanwezig te zijn. Dan gaat het meer om het oefenen in een ontvangende houding.

Stap 2

Stap 3: Welke tekst kies ik?

Als startpunt van haar dagopening kiest Esther dit keer de inhoud van het college. Ze denkt na over het thema. Het gaat over de plek die studenten willen innemen in het vakgebied in relatie tot maatschappelijke ontwikkelingen. Maar welke Bijbeltekst moet ze nu kiezen? Wat past bij het thema? Ze herinnert zich nog dat ze pas een veel te simpele keuze had gemaakt. Dit keer wil ze een betere keuze doen, minder vanzelfsprekend. Dat blijft ze lastig vinden. Als ze er tijd genoeg over begint na te denken is er vaak wel een momentje waarop ze ineens op de goede passende passage komt, maar onder tijdsdruk is dat al een stuk ingewikkelder. Op advies van een collega heeft ze een maand of wat geleden een bestandje aangelegd in haar telefoon waarin ze ingevingen en ideeën vastlegt met het oog op dagopeningen. Zo vormt ze een eigen buffer voor situaties waarin ze even droog staat en weinig inspiratie heeft. Welke teksten komen bij haar naar boven die zouden passen bij het college? Wordt het een van de roepingsverhalen? (Adam, waar ben je? Mozes bij de brandende braamstruik?) Of misschien iets scherpers? Iets uit de profeten? Maar dan niet een te ingewikkelde context. Ze denkt al snel aan Micha 6:8. Dat vers klinkt voor haar erg bekend en vertrouwd en het is voor haar echt een kernvers, omdat het het appel op de mens samenvat.

Stap 3

De keuze voor een passende Bijbelpassage wordt mede bepaald door de keuzes die je hiervoor hebt gemaakt qua doel en startpunt. Als je al een thema in gedachten hebt is het van belang om dat thema eerst voor jezelf goed uit te denken en pas daarna de verbinding met een Bijbelvers te zoeken. Zo voorkom je dat de verbinding tussen Bijbelvers en thema gekunsteld of oppervlakkig blijft.

Een aantal vragen kunnen helpend zijn om uiteindelijk tot een concrete tekstkeuze te komen.

- Kies ik een tekst bij een thema of ga ik van de tekst naar een thema?

- ▶ Als ik vooraf al een thema in gedachten heb, in welke tekst komt dat thema dan echt aan bod zonder dat ik het er zelf op een geforceerde manier in ga lezen?
- ▶ Welk Bijbelpassage is toegankelijk genoeg voor mijn studenten ook zonder te diep in de context te duiken?
- ▶ Kies ik voor wat bekend is en vertrouwd of juist voor een wat minder bekende tekst die daardoor verrassender is? Kan ik een tekst vinden die het thema in een nieuw perspectief plaatst?
- ▶ Kies ik voor een tekst die het thema vereenvoudigt of ga ik eerder op zoek naar één of meerdere passages die een meervoudige kijk op het thema opleveren?
- ▶ Welke tekst komt bij me op? Wellicht is dat een tekst waar ik iets mee heb (gekregen)? Die dus al door mijzelf is heengegaan?
- ▶ Kies ik bij iedere dagopening de keuze voor een opzichzelfstaande Bijbel-passage of probeer ik samenhang te creëren door een aantal dagopeningen aan elkaar te verbinden in een reeks?

Stap 3

Stap 4: De Bijbel rechtdoen

Esther heeft gekozen voor de Bijbeltekst Micha 6:8: “Er is jou, mens, gezegd wat goed is, je weet wat de HEER van je wil: niets anders dan recht te doen, trouw te betrachten en nederig de weg te gaan van je God.” Ze typt het vers midden in een nieuw Word-document en verzamelt haar eerste gedachten en associaties eromheen. Het wordt de laatste tijd vaak geciteerd, valt haar op. Juist ook in verband met ethische vraagstukken rond zorg voor de schepping, inclusiviteit en sociale gerechtigheid. Hmmm, of ik nu meteen die spannende kant op durf te bewegen? Het zijn nogal hete hangijzers. Scherpe profetische woorden maken Esther vaak ook een beetje onzeker. Het zijn van die grote woorden. Wat goed is, recht doen, trouw betrachten, Gods weg gaan... En wat bak ik daar zelf eigenlijk van? Kan ik hier geloofwaardig iets over zeggen? Hoe vrij ben ik om onbevangen en vanuit mijn hart mijn associaties te delen? Wat wil deze tekst nu eigenlijk zelf zeggen? Wat bedoelde Micha ermee? Wat zijn de woorden waar het in deze tekst om gaat? Wat betekenen deze woorden zelf? Hoe voorkom ik dat ik te snel mijn eigen invulling eraan geeft en dan de Bijbel dus eigenlijk een beetje laat buikspreeken?

Stap 4

Je ziet hoe Esther een weg zoekt tussen enerzijds een onbevangen, intuïtieve lezing van de Bijbel vanuit haar hart en anderzijds haar intentie om ook recht te doen aan de betekenis van de Bijbeltekst zelf. Wat dat laatste betreft helpt het om onderscheid te maken tussen de focus en functie van de Bijbeltekst. Bij focus is de vraag: wat zegt de tekst? Functie betreft de vraag: wat doet de tekst? Of: wat wil de tekst bewerken bij haar lezers/hoorders? Je hebt de kern van de tekst te pakken als je zowel focus en functie van een tekst met één zin kunt beantwoorden. In het geval van Micha 6 vers 8 is een mogelijke focus: het goede doen heeft in de kern te maken met recht, trouw en nederigheid. De functie van dit Bijbelvers kan zijn: de ander uitnodigen om het goede doen te vertalen in concrete en specifieke keuzes in de context van de beroepspraktijk. Vaak zijn er bij een Bijbel-passage meerdere functies mogelijk. Bij de bepaling van de focus is het verstan-

dig om je even te verdiepen in de context waarbinnen het Bijbelvers aan de orde komt (perikoop, hoofdstuk, Bijbelboek) en jezelf af te vragen of de gekozen focus ook past binnen het geheel van de Bijbel.

Naast deze intentie om inhoudelijk recht te doen aan een Bijbelvers kun je de Bijbel ook meer vanuit je hart en gevoel lezen. Een bekende en veelgebruikte methode hiervoor is de zogenaamde *lectio divina* (meestal vertaald met: 'geestelijke lezing' of 'lezen met het hart'). Bij *lectio divina* staat niet het begrijpen van de tekst voorop maar gaat het veel meer om het horen wat God de lezer vandaag in de tekst wil zeggen. Daarin staat het 'ontvangen' centraal. De lezer stelt zich open voor de beweging van de Geest in de tekst. Het gaat in deze manier van lezen juist om 'vertraging', om het 'herkauwen' van de tekst. In plaats van dat ik de tekst 'lees', wil de tekst mij 'lezen'. *Lectio divina* wil mij openen voor de Godsontmoeting en voor het ontdekken van het geheim van mijn leven. Het gebeurt in de vierslag van *lectio* – *meditatio* – *oratio* – *contemplatio*, Latijn voor lezing – overweging – gebed – het schouwen van God. De vier stappen kunnen als volgt worden ingevuld.

Stap 4

1. Lectio (lezing)

In deze eerste stap lees je de tekst langzaam en (zo mogelijk) hardop voor en luister je naar wat je hoort. In stilte lees je de tekst nog een paar keer. Je staat al lezend stil bij woorden of zinnen die je raken of bij je haken.

2. Meditatio (overweging)

In deze stap stel je jezelf de vraag: wat roepen deze woorden of zinnen bij mij op? Hoe raken ze aan mijn eigen leven? Welk licht laten ze daarop vallen? Je 'herkauwt' met deze vragen wat je gelezen hebt.

3. Oratio (gebed)

In deze stap spreek je het verlangen dat de tekst in je oproept uit naar God.

4. Contemplatio (beschouwing)

In deze stap laat je het een tijdje stil zijn. Je blijft nog even in de liefdevolle aanwezigheid van God. Daarna deel je met elkaar de ervaringen van wat lectio divina bij je heeft opgeroepen.

Tussen het enerzijds proberen inhoudelijk recht te doen aan het Bijbelvers en anderzijds de meer onbevangen lezing met het hart zijn natuurlijk tal van andere varianten denkbaar waarbij de verbinding tussen het gekozen thema en de Bijbelse tekst op een wat lossere en vrije manier tot stand kan komen. Wees daarin dan transparant en maak aan je studenten duidelijk dat je bewust even kiest voor een wat meer vrije, losse, associatieve benadering. Het is van belang om daarbij de valkuil te vermijden dat je de Bijbelse tekst laat buikspreeken en dus voor je eigen karretje spant.

Stap 4

Stap 5: Bruggen bouwen tussen Bijbel en student

Stap 5

Na enig nadenken kiest Esther ervoor zich te richten op het woord 'recht-doen', omdat ze denkt dat dat het relevante woord is voor haar college. Ze wil studenten daarover laten nadenken: wat is rechtdoen in het vakgebied en hoe kunnen studenten zich hiermee verbinden? Ze denkt na over de focus van de tekst, waarin 'rechtdoen' één van de kernwoorden is van het goede. Als functie kiest ze ervoor studenten een eerste verkenning te laten doen van het woord 'rechtdoen' met de persoon en het vak. Kan ik dit vers morgen projecteren en samen met de studenten op zoek gaan naar wat het ons te zeggen heeft? Wat als ik mijn eigen verlegenheid inbreng en aan de studenten voorleg? Dat is wel wat kwetsbaar maar misschien kan ik hen dan vragen of zij deze verlegenheid herkennen, hoe zij hierin staan? Ik kan hen ook vragen wat dit woord betekent voor ons vak, voor de beroepspraktijk. En hoe we dit kunnen vertalen in kleine dagelijkse keuzemomenten. Ik bevind me ergens tussen deze Bijbelwoorden en de leefwereld van mijn studenten. En hoe zorg ik voor een goede verbinding zodat beide werelden elkaar echt even raken en er iets kan gebeuren?

Esther twijfelt op welke manier zij haar studenten kan helpen de relevantie van deze Bijbeltekst te ontdekken. Binnen de godsdienstpedagogiek worden drie manieren onderscheiden waarop dat zou kunnen.³ Deze drie zijn te plaatsen op een spectrum, waarbij 'uitleg van de Bijbel en traditie' aan het ene uiterste staat en 'bestaansverheldering' aan het andere uiterste.

Uitleg van de Bijbel
en traditie

Wederkerige
ontsluiting

Bestaans-
verheldering

³ We maken hierbij gebruik van De Schepper (2005), Ganzevoort (2006), Kuindersma en Miedema (2004), Nagel-Herweijer en Vogel (2017), Valstar (2008).

Uitleg van de Bijbel en traditie

Als je voor deze manier kiest, dan staat het vertellen en lezen van de Bijbel centraal. Jij als docent speelt hierin een belangrijke rol, omdat jij uitleg geeft. Je handelt hierbij in de overtuiging dat de Bijbel een boodschap bevat die van groot belang is voor het leven van de student. De Bijbel wordt hierbij gezien als de hoogste autoriteit. De studenten worden in de eerste plaats gezien als luisteraars, van wie gevraagd wordt dat zij hun eigen levensverhaal aanpassen aan wat zij horen. Deze methode van het gebruiken van de Bijbel was gangbaar tot de jaren '60 van de vorige eeuw, maar wordt in kerken en christelijke scholen ook nog steeds gebruikt.

Bestaansverheldering

Aan het andere uiterste van het spectrum staat bestaansverheldering. Bij deze manier van het gebruiken van de Bijbel, staat niet de Bijbel centraal, maar de hoorder. Als je voor deze manier kiest, dan reik je als docent taal en beelden uit de Bijbel aan die de student in staat stellen om woorden te geven aan zijn eigen existentiële ervaringen. Die ervaringen zijn het startpunt en de Bijbel kan woorden geven aan die ervaringen. Doordat de Bijbeltekst de ervaring benoemt, is er ook sprake van erkenning van deze ervaring. In de praktijk zal de dagopening een communicatief en interactief karakter hebben. De studenten exploreren hun relevante bestaanservaringen en bestaansvragen.

Deze manier van bijbelgebruik kwam in zwang vanaf de jaren '70 en '80 van de vorige eeuw, omdat de student steeds meer centraal kwam te staan.

Wederkerige ontsluiting

Midden op het spectrum kan de derde manier van Bijbelgebruik geplaatst worden: wederkerige ontsluiting, of de evocatieve functie. Het gaat er bij deze vorm om dat je aan de ene kant uitleg geeft van de Bijbel en de traditie in het licht van de huidige werkelijkheid en aan de andere kant uitleg geeft van de huidige werkelijkheid in het licht van de Bijbel en traditie.

Bij deze manier wil je als docent nieuwe perspectieven aanreiken, zowel op de Bijbel als op het bestaan van de student. De docent heeft als doel betekenisverandering bij de studenten op gang te brengen. De Bijbel wordt dan vaak creatief en kritisch gebruikt. De docent maakt juist gebruik van de open einden, paradoxen en open vragen uit de Bijbel.

Stap 5

Binnen deze wederkerige ontsluiting bestaan er verschillende visies op hoe de Bijbeltekst en de ontvanger gezien worden. Voor de een is pluralisme noodzakelijk omdat alleen zo de essentie en volledigheid van God uitgedrukt kan worden. Bij de ander speelt de canonieke status van Bijbelteksten een rol. De ruimte zit er dan met name in dat de student de ruimte moet krijgen om in de multi-interpretabele canonieke Bijbeltekst de betekenissen te ontdekken die passen bij zijn eigen levensverhaal.

Bij deze manier van Bijbelgebruik gaat het om de mediërende beweging tussen Bijbel en traditie aan de ene kant en de ervaringen van studenten aan de andere kant. Het is hierbij belangrijk dat studenten allereerst de ruimte krijgen om zich in het verhaal te plaatsen, zich te identificeren, het gedeelte te ervaren. Ten tweede zal de werkvorm dialogisch moeten zijn: de docent en de student theologiseren samen in de betekenis van het woord. Ten derde moet er ruimte zijn voor een veelheid aan mogelijke antwoordperspectieven en -houdingen.

Om deze mediërende beweging tot stand te brengen, maakt de docent gebruik van de volgende drie stappen. In de eerste stap wordt er bewogen naar de tekst toe, ontdekken studenten welke associaties een Bijbelgedeelte bij hen oproept. In de tweede stap gaat men uit van de Bijbeltekst en nemen studenten de tijd om de Bijbeltekst grondig te bestuderen en de andersoortigheid ervan waar te nemen. In de derde stap gaan docent en student verder dan de tekst, brengen zij hun ervaringen met de tekst tot uitdrukking.

Stap 5

Bij het bepalen van je pedagogische insteek zijn er sets van polen te bedenken waartussen je steeds een keuze maakt. Denk hierbij bijvoorbeeld aan de volgende paradoxen:

- ▶ Vrijmoedig – Voorzichtig
- ▶ Vervreemding – Verbinding
- ▶ Inspireren – Overtuigen
- ▶ Ruimte – Richting
- ▶ Expliciet – Impliciet
- ▶ Bevestigend – Ontregelend
- ▶ Gezamenlijk – Individueel
- ▶ Dialoog – Zenden
- ▶ Belijdend – Zoekend
- ▶ Bijbel – Breed spiritueel
- ▶ Traditioneel – Eigentijds
- ▶ Aanspreken als professional – Benaderen als mens
- ▶ Iedereen mag er zijn – Zieltjes winnen
- ▶ Existentieel – Praktisch toepasbaar
- ▶ Meervoudig – Zwart-wit

Stap 5

Stap 6: Rollen van de docent

Stap 6

Nu haar dagopening voor morgen enigszins vorm begint te krijgen voelt Esther iets van opluchting. Het doel heeft ze scherp, het startpunt en de tekst. Ze wil graag van tekst naar de student mediëren en van de student naar de tekst. Ze zet haar laptop uit, springt even later op de fiets naar huis en onderweg laat ze haar gedachten nog eens gaan over de dagopening. Natuurlijk hoopt ze dat er iets van een gesprek op gang komt. Dat blijft ze altijd opnieuw iets spannends vinden: it takes two to tango! Maar wanneer ben ik eigenlijk tevreden over mijn eigen rol, mijmert Esther nog even door. Als ik een goed gesprek faciliteer? Iets in haar vindt dat ze eigenlijk ook zelf wel een actieve inhoudelijke bijdrage zou mogen leveren. Niet alleen door het inbrengen van haar eigen vragen bij deze grote Bijbelwoorden, maar ergens toch ook wel in het aanreiken van stukjes van antwoorden, handvatten of bouwstenen.

Esther vraagt zich af welke rol zij als docent moet aannemen in de dagopening. Al eerder zagen we dat er verschillende manieren zijn van waartoe je de Bijbel inzet. Een docent die kiest voor ‘bestaansverheldering’ zal een andere rol vervullen dan een docent die kiest voor ‘uitleg van Bijbel en traditie’. Grofweg zijn er drie verschillende rollen te onderscheiden voor de docent bij een dagopening: Getuige, Specialist en Moderator⁴. Later is daar de rol van Verbeelder⁵ aan toegevoegd. Als je ‘uitleg van Bijbel en traditie’ kiest als manier waarop de Bijbel aan de orde komt, dan kom je al snel uit bij de rollen Getuige en Specialist. Bij ‘bestaansverheldering’ past meer de rol van Moderator en Specialist. Bij ‘wederkerige ontsluiting’ is het in ieder geval nodig om de rol van Moderator en Specialist te vervullen, aangevuld met eventueel de rol van Getuige. De rol van Verbeelder zou overal ingezet kunnen worden.

---

⁴ Pollefeyt (2005)

⁵ Mulder (2015)

Getuige

De rol van Getuige uit zich in het voorgaan in levensbeschouwelijke gesprekken, emoties, spel en andere vormen. De docent heeft een eigen opgebouwde geloofssynthese. Als Getuige ben je een wegwijzer die op valkuilen en oriëntatiepunten wijst. Belangrijk is dat je als Getuige niet je eigen mening opdringt, maar het leerproces van studenten verrijkt. Dat vraagt om een professionele houding van openheid, kritische distantie en onpartijdigheid. Docenten kiezen vaak voor deze rol bij ingrijpende gebeurtenissen in hun leven of dat van de student.

Specialist

Om het leerproces te verrijken, is het belangrijk dat je als docent ook Specialist bent. Als je specialist bent, ben je in staat goede teksten te kiezen. Een docent is Specialist inzake kennis van de christelijke en andere levensbeschouwelijke tradities. Als docent ben je daarvan op de hoogte en kun je bronnen inbrengen ter verrijking en verdieping van een ervaring. De docent is ook Specialist, omdat hij de richting van het leerproces bepaalt. De docent is sleutelhouder en cartograaf. De docent bewaart als sleutelhouder de sleutels om een Bijbelverhaal te interpreteren in zijn oorspronkelijke cultuur en context. Als cartograaf maakt hij een kaart waardoor de docent de omgeving van Bijbelse verhalen kan verkennen.

Stap 6

Moderator

De rol van Moderator komt tot uiting in de begeleiding van het zoekproces van de groep studenten en van de individuele student. Deze rol van Moderator is onontbeerlijk bij wederkerige ontsluiting. Als Moderator heeft de docent een grote gevoeligheid voor waar de student zich bevindt. Hij gaat mee in het proces van zoeken, verwonderen, twijfelen. In deze rol houdt de docent de studenten vast, maar laat hij hen ook los. Hij geeft keuzevrijheid, creëert oefenplaatsen en hanteert een open waarheidsbegrip. De docent in de rol van Moderator zal uitdagende didactiek gebruiken om de studenten te begeleiden in het betreden van een open en onbekende ruimte.

Wanneer de docent Moderator is, is de student degene die de Bijbel onderzoekt en zo tot betekenisontdekking komt. Deze betekenisontdekking vindt plaats in directe wisselwerking met de omgeving.

Vandaag de dag is er een vrij grote consensus over het pedagogische inzicht

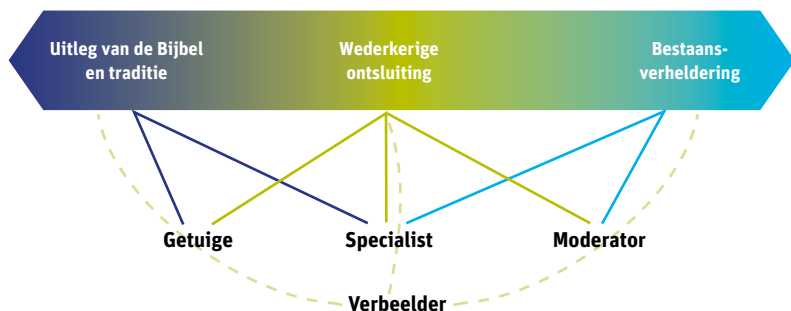
dat studenten een docent als Moderator nodig hebben, waardoor zij de ruimte krijgen om binnen sociale verbanden zelf betekenissen in Bijbelse teksten te ontdekken.⁶

Roebben (2007) stelt dat de docent alle drie de rollen moet kunnen vervullen. Hij vat dit als volgt samen: De docent “is moderator op de levensbeschouwelijke Bühne, hij is gespecialiseerd in het stellen van grensvragen en hij is getuige van een particulier religieus perspectief als mogelijk antwoord op deze vragen” (p.175).

Verbeelder

De drie voorgaande rollen gaan erg uit van de cognitieve leerprocessen, daarom is er een vierde rol toegevoegd: de rol van de Verbeelder. Als Verbeelder stimuleert de docent de metaforische sensitiviteit en de creatieve interpretatie van zijn studenten.⁷

Stap 6

⁶ Herweijer-Nagel & Vogel (2017); Hilger & Ziebertz (2010); Jackson (2004); Mendl (2011); Schweitzer (2011b); Valstar & Kuindersma (2008); Van den Berg (2014); Alii (2009); Baumann (1999).

⁷ Van den Berg (2014).

Stap 7: Werkvormen

Esther heeft het startpunt gekozen voor haar dagopening, ze weet welke boodschap ze centraal wil stellen, ze heeft een Bijbeltekst gekozen. Omdat ze ervoor kiest om tussen de tekst en de student heen en weer te bewegen, liggen de rollen Getuige, Specialist en Moderator voor de hand. Ze heeft al vaker de rol van Getuige ingezet en bedenkt dat ze nu wat meer wil oefenen met de rol van Moderator. Ze zoekt naar een didactische vorm die daarbij past. Hoe kan ik ervoor zorgen dat alle studenten meegaan in het proces, dat ze erbij betrokken zijn? Hoe kan ik er met mijn werkvorm voor zorgen dat ze zelf actief worden en dat er een divers beeld gaat ontstaan rondom de woorden 'recht doen'?

Stap 7

Er zijn naar ons weten geen boeken beschikbaar waarin didactische werkvormen rondom een dagopening gebundeld zijn. Hieronder geven we een aantal mogelijkheden voor didactische werkvormen. We hebben de vormen geordend op hetzelfde spectrum als de godsdienst-pedagogische modellen.

- ▶ Klassieke dagopening: Bijbellezen, uitleg, verbinding met leven van de student, gebed.
- ▶ Eigentijdse dagopening: Bijbellezen, uitleg, extra verdieping vanuit andere bron of muziekstuk, prentenboek, film, o.i.d., verbinden met het leven van de student.
- ▶ Stilteviering – een tekst lezen en in stilte de tekst tot je laten spreken. De studenten hierin goed begeleiden.
- ▶ Lectio Divina (zie de paragraaf over De Bijbel rechtdoen).
- ▶ Liturgie, kleine dienst van A tot Z.
- ▶ Bijbelstudie: Bijbellezen, verdiepingsvragen of verschillende lagen.
- ▶ Dialoog n.a.v. Bijbelverhaal.
- ▶ Socratisch/groepsgesprek.

- ▶ Bibliodrama
  - a. Verschillende kunstvormen
  - b. Drama
  - c. De stoel waarop iemand wordt uitgenodigd
  - d. Lego
  - e. Teken
- ▶ Studenten uitnodigen vanuit hun eigen levensbeschouwing te laten reflecteren op een thema.

Stap 7

Afsluitend

Inmiddels heeft Esther de dagopening gehouden. Het ging best goed. Er kwam een mooi gesprek op gang. Ze heeft er zelf ook weer iets van opgestoken. Tijdens de lunch bespreekt ze het met collega's. Ze deelt dat het best een zoektocht was om tot een goede dagopening te komen. Haar collega's reageren instemmend en herkennen dat. Ze komen tot het idee om op een curriculumdag met elkaar na te denken over een gezamenlijke aanpak van de dagopeningen en om dan samen te kiezen voor thema's en Bijbelpassages. Ze zouden elkaars talenten veel meer kunnen benutten bij de keuze voor muziek, afbeeldingen, teksten, werkvormen. Bovendien ontstaat er zo vanuit de student gezien veel meer samenhang.

Inbedding

Het is geen gek idee van Esther om als docententeam gezamenlijk na te denken over het invullen van dagopeningen. We zien een aantal voordelen.

In plaats van ad-hoc en last-minute te kiezen voor inhoud en vorm kan er worden gekozen voor een sterkere samenhang tussen de verschillende dagopeningen die op elkaar kunnen voortborduren en voor een stevigere connectie met wat in het vak aan de orde is. Deze samenhang kan ook zichtbaar worden gemaakt door steeds te werken in eenzelfde PowerPointopmaak.

Je kunt zorgen voor voldoende variatie in werkvormen.

Er kan worden gewerkt aan doorgaande lijnen in de dagopeningen zodat in de loop van het jaar en de jaren een hele reeks belangrijke kernwaarden worden verkend, verrijkt en verdiept met inzichten vanuit de Bijbel en inzichten van belangrijke stemmen uit het vakgebied.

Verantwoording

De CHE heeft 'bezield werken en opleiden' als strategisch ideaal opgenomen in het Instellingsplan 2021-2027. Het Jan Luyken Instituut (JLI) speelt daarin als hogeschoolbreed centrum voor bezieling en professionaliteit een ondersteunende rol. Werken met bezieling gaat niet vanzelf. Daarvoor zijn plekken nodig waarin die bezieling wordt onderhouden, zoals dagopeningen. Evengoed is voor werken met bezieling nodig dat professionals de vaardigheid hebben om verbinding te maken met inspiratiebronnen. Daarin wil deze publicatie voorzien.

Deze handreiking is onderdeel van het project 'Bijbel en Professie'. In dat project stond de vraag centraal hoe de Bijbel bron van bezieling kan zijn in professionele praktijken. Naast deze handreiking is een studiedag georganiseerd en is een podcastreeks opgenomen. Dit project is gestart als samenwerking tussen de JLI-lectoraten Diversiteit & Professionaliteit en Bezieling & Professionaliteit. Na het vertrek van de lector Diversiteit & Professionaliteit is de samenwerking voortgezet met het lectoraat Theologie. Financieel is dit project mogelijk gemaakt door het CHE-Steunfonds.

Ten slotte

In deze handreiking hebben we je willen meenemen in een aantal afwegingen die je kunt maken op weg naar een goede dagopening. In de praktijk zul je daarin je manier van werken hebben en ongetwijfeld ook je eigen voorkeursstijl(en). Wellicht helpt deze handreiking om je eigen praktijk tegen het licht te houden en je repertoire aan dagopeningen verder te blijven ontwikkelen. Ons verlangen is te leven en te werken vanuit de Bron. Een inspirerende dagopening is elke dag weer een goed begin.

Literatuurlijst

- Alii, E. T. (2009). *Godsdienstpedagogiek*. Zoetermeer, Nederland: Uitgeverij Meinema.
- Baumann, M. (1999). *Bibeldidaktik als Konstruktion eines autonomen Subjekts*. In G. Lämmermann, C. Morgenthaler, K. Schori & P. Wegenast (Hrsg.), *Bibeldidaktik in der Postmoderne: Klaus Wegenast zum 70. Geburtstag* (p. 33-43). Stuttgart; Berlin; Köln, Deutschland: Kohlhammer.
- Berg, B. W. P. van den (2014). *Speelruimte voor dialoog en verbeelding. Basisschoolleerlingen maken kennis met religieuze verhalen. Een narratief ontwikkelingsgericht onderzoek*. Gorinchem, Nederland: Narratio.
- Berryman, J.W. (2009). *Teaching Godly Play. How to mentor the spiritual development of children*. Denver, Colorado: MorehouseEducation Sources.
- Copley, T. (2006). *Young people, Biblical narrative and "Theologizing": A UK Perspective*. *Religious Education*, 100(3), 254-265, DOI: 10.1080/00344080591001924.
- Dingemans, G. D. J. (2000). *In de leerschool van het geloof. Mathematik en vakdidactiek voor catechese en kerkelijk vormingswerk. Handboek praktische theologie* (vierde druk). Kampen, Nederland: uitgeverij Kok.
- Ganzevoort, J. J. (2006). 'De Bijbel in de pastorale praktijk'. *Tijdschrift voor Geestelijk Leven*, 63(1), 39-46. Verkregen op 23 maart 2024, van http://www.ruardganzevoort.nl/pdf/2006_De_Bijbel_in_de_Pastorale_Praktijk.pdf.
- Hilger, G. & Lindner, K. (2014). *Biblisches Lernen mit Kindern*. In G. Hilger, W.H. Ritter, K. Lindner, H. Simojoki & E. Stögbauer (Hrsg.). *Religionsdidaktik Grundschule. Handbuch für die Praxis des evangelischen und katholischen Religionsunterrichts* (pp. 204-220). München, Deutschland: Kösel Verlag.
- Hilger, G. & Ziebertz, H-G. (2010). *Wer lernt? Die Schülerinnen und Schüler als Subjekte Religiösen Lernens*. In G. Hilger, S. Leimgruber & H-G. Ziebertz (Hrsg.), *Religionsdidaktik. Ein Leitfaden für Studium, Ausbildung und Beruf* (p. 173-193) (4. Auflage). Münster, Deutschland: Kösel Verlag.
- Ippgrave, J. (2013). *From storybooks to bullet points: books and the Bible in primary and secondary religious education*. *British Journal of Religious Education*, 35(3),

264-281, DOI: 10.1080/01416200.2012.750597.

Jackson, R. (2004). *Rethinking Religious Education and Plurality. Issues in diversity and pedagogy*. London, UK: RoutledgeFalmer.

Kock, A. J. de, Roeland, J. & Vos, P. (2011). *Beyond individualisation: neo-evangelical lessons for religious socialisation*. Journal of Beliefs & Values, 32(3), 329-342, DOI: 10.1080/13617672.2011.627699.

Kopmels, T., Berg, B. van den & Avest, I. ter (2013). *Inleiding: levensbeschouwelijke ontwikkeling en levensbeschouwelijk leren*. In: B. van den Berg, I. ter Avest & T. Kopmels (red.), *Geloof je het zelf?! Levensbeschouwelijk leren in het basisonderwijs* (p. 15-35). Bussum, Nederland: uitgeverij Coutinho.

Kuindersma, H. & Miedema, S. (2004). *Tussen traditie en integratie. Protestants godsdienstonderwijs in ontwikkeling*. In H. van Crombrugge & W. Meijer (red.), *Pedagogiek en traditie, opvoeding en vernieuwing* (p. 151-170). Tiel, Nederland: Lannoo-Campus.

Kuiper, F.H. (1980). *Op zoek naar beter bijbels onderwijs*. Amsterdam, Nederland: Rodopi.

Mendl, H. (2011). *Religionsdidaktik Kompakt. Für Studium, Prüfung und Beruf*. (4. Auflage). München, Deutschland: Kösel Verlag.

Mulder, A. (2015). *Stimulating Imagination. The Didactical Roles of Pollefeyt Revisited. Paper to be presented REA conference Atlanta November 2015*. Verkregen op 23 maart 2024 <http://www.religiouseducation.net/papers/rea2015-mulder.pdf>.

Nagel-Herweijer, C. & Vogel, E., (2017). *De Bijbel op school. Een onderzoek naar Bijbelgebruik in het protestants-christelijk onderwijs*. Verus.

Pollefeyt, D. (2005). *Uittocht en utopie. Een godsdienstpedagogiek voor een interreligieuze en interlevensbeschouwelijke wereld*. In L. Braeckmans (red.), *Tussen uittocht, zingeving en utopie. Beschouwing bij het schoolvak godsdienst* (p. 37-67). Tiel, België: Lannoo.

Schepper, J. de (2005). *Levensbeschouwing ontwikkelen. Didactiek voor godsdienst/levensbeschouwing in het primair onderwijs* (4e druk). Hilversum, Nederland: Kwintessens Uitgevers.

Schreiner, P. (2011). *Situation and current developments of religious education in Europe*. In L. Franken & P. Loobuyck (Eds.), *Religious Education in a plural, secularised society. A paradigm shift* (p. 18-34). Münster, Germany: Waxmann.

Schweitzer, F. (2011a). *Dialogue Needs Difference: The case for Denominational and Cooperative Religious Education*. In L. Franken & P. Loobuyck (Eds.),

Religious Education in a plural, secularised society. A paradigm shift (p. 117-130). Münster, Germany: Waxmann.

Schweitzer, F. (2011b). *Kindertheologie und Elementarisierung. Wie religiöses Lernen mit Kindern gelingen kann*. Gütersloh, Deutschland: Gütersloher Verlagshaus.

Valstar, J. (2008a). *Het principe van de wederkerige ontsluiting*. In J. Valstar, H. Kuindersma, K. Sprink, F. Kraft & T. Endedijk-Griffioen (red.), *Verwonderen & Ontdekken. Vakdidactiek godsdienst primair onderwijs* (p.74-99). Amersfoort, Nederland: NZV Uitgevers.

Valstar, J. (2008b). *Het model Elementariseren*. In J. Valstar, H. Kuindersma, K. Sprink, F. Kraft & T. Endedijk-Griffioen (red.), *Verwonderen & Ontdekken. Vakdidactiek godsdienst primair onderwijs* (p.100-130). Amersfoort, Nederland: NZV Uitgevers.

Valstar, J. & Kuindersma, H. (2008). *Met het oog op kinderen*. In J. Valstar, H. Kuindersma, K. Sprink, F. Kraft & T. Endedijk-Griffioen (red.), *Verwonderen & Ontdekken. Vakdidactiek godsdienst primair onderwijs* (p.38-73). Amersfoort, Nederland: NZV Uitgevers.

Vermeer, P. (2010). *Religious Education and Socialization*. Religious Education, 105(1), 103-116, DOI: 10.1080/00344080903472774.

Vloet, J. van der (2004). *Spreken over God met kinderen: twee maal vijf stellingen*. In C. A. M. Hermans (red.), *God op de basisschool. Tussen niet kunnen spreken en niet kunnen zwijgen* (p. 51-65). Budel, Nederland: Uitgeverij Damon.

Dagopening Timon Ramaker (Journalistiek)

Thema

Als het spannend wordt

Sluit aan bij de volgende kernwoorden

Deze dagopening sluit aan bij het kernwoord van 'sta stevig' uit het position paper van de opleiding. Het heeft ook te maken met de kernwoorden: eigenstandigheid, wijze besluitvorming, flexibiliteit en improvisatievermogen.

Bijbeltekst

Johannes 8: 1-11

Doel van de dagopening

- Van professionals wordt verwacht dat zij in spannende beroepssituaties zelfstandige, eigenstandige keuzes kunnen maken (vgl. Donald Schön: The reflective practitioner). Met deze dagopening stimuleer ik reflectie op de vraag: hoe ga ik om met spannende situaties? Reageer ik vanuit angst, gewoonte, externe verwachtingen, of zoek ik naar wat wijs is? En hoe doe ik dat als iedereen aan mij trekt? Van Jezus leren we o.a. dat wijsheid in complexe situaties 'grounding' vraagt, stevig staan en dat je dan verrassend uit de hoek kunt komen.
- Die gronding heeft ook een heel fysiek aspect. Ik wil dat laten zien aan de hand van een bekend Bijbelgedeelte waar Jezus letterlijk de grond opzoekt. In de dagopening hoop ik iets van deze materialiteit te laten zien: door het gebruik van ruimte waarin mijn lichaam zich beweegt.

Inhoud van de dagopening

- Lezing van bekend Bijbelgedeelte (Joh. 8:1-11) waarin ik niet focus op de inhoud, maar op hoe Jezus in relaties optreedt en wat daar het effect van is.
- Dergelijke wijsheid en effectieve communicatie vraagt vertraging, stilte, gronding, ruimte nemen.
- Waarde van kunst; kunst kan ons nieuw laten zien. Prent van Rembrandt: Jezus en de overspelige vrouw (1655, zie volgende pagina).

Opzet van de dagopening

Check opstelling in lokaal: er moet het liefst in het midden van de groep ruimte zijn om te bewegen en te knielen, zodat iedereen mij kan zien. Een U-opstelling of kring is ideaal. De prent van Rembrandt moet geprojecteerd kunnen worden.

Opzet: inleiding professionele context, aankondiging Rembrandt (schept verwachting), lezen Bijbelgedeelte, korte interactie, projectie Rembrandt, kort in laten werken en dan na vertellen en deels uitspelen (gebruik je lichaam om aanschouwelijk te maken wat er in het verhaal gebeurt). Je mag hierbij improviseren. Er gebeurt hier en nu wat. Afronden met kort gebed om de “heilige ruimte” af te sluiten.

Uitwerking van de dagopening

Inleiding:

Er komt veel op je af.

We leven in een tijd waarin we snel onze mening klaar hebben. Snelle oordelen, harde woorden, directe reacties, heel gevat en cynisch ook wel.

Ook als professional komt er veel op je af. Vaak is er weinig tijd om te denken en moet je snel handelen. Vaak gebeurt dat dan op de automatische piloot en is het maar de vraag of daar cliënten mee zijn gebaat.

Donald Schön beschreef in *The reflective practitioner* (1983) dat goede professionals niet zomaar schoolkennis toepassen, maar “luisteren naar de situatie”. Wat is nodig?

Dat wordt in onze snel veranderende samenleving steeds belangrijker. Professionals dienen zelfstandige afwegingen te maken, wijze keuzes te maken met oog op wat in die concrete situatie goed is.

Maar hoe kunnen we in onze turbosamenleving meer bedachtzaam, opmerkzaam, mindfull in spannende situaties handelen?

Rembrandt heeft me iets laten zien wat ik niet zag.

Zo werkt kunst vaker. Hij tekende een tafereel uit een bekend verhaal uit het Johannesevangelie: het verhaal van de overspelige vrouw. Ik lees nu het verhaal, dat overigens niet alleen over de overspelige vrouw gaat, maar zeker ook over al die boze mannen eromheen.

Lezing verhaal en interactie

Wat valt jullie in dit verhaal op?

Ik laat jullie nu de prent van Rembrandt zien en vertel jullie wat ik met hem ging zien.

Prent van Rembrandt: Jezus en de overspelige vrouw (1655)

Vertoning print

Kort laten inwerken en vervolgen met navertellen en uitbeelden wat er gebeurt. Durf hierbij te improviseren. Focus op wat je zelf heeft geraakt. Regieaanwijzingen staan tussen teksthaken.

Opvallend dat de mannen (!) “deze vrouw” voor Jezus brengen. De vrouw wordt niet bij name genoemd. Zo gebeurt dat vaker als we oordelen: “die vrouw”, “die moslims”, “die fundamentalisten”.

De mannen oordelen, insinueren en bevragen.

De vrouw staat in het midden, de blikken op haar gericht; zo onveilig, wij-zij, wijzelf buiten schot, hoog verheven op ons morele gelijk. Neerkijkend op “zij”. Onveilig voor Jezus ook. De aanklagers hebben een dubbele agenda. Dat is iedereen wel duidelijk. Je voelt de spanning oplopen. Hoe redt Jezus zich hieruit? Zegt Hij: “ja, jullie hebben gelijk” en loochent Hij daarmee zijn boodschap, of laat Hij de vrouw gaan en neemt hij hiermee een loopje met de Thora?

Wat doet Hij? *Fight or flight?*

Nee, Hij pakt ruimte, *<loop naar het centrum van de groep>* neemt zelf ruimte, zoekt zelf ruimte.

Door wat? Een gebed om wijsheid? Dat misschien ook, maar wat we zien is dat Jezus knielt *<kniel zelf>*. Hij reikt naar de grond en schrijft wat....

Het geniale van Rembrandt is dat hij mij niet zozeer de vraag laat stellen wat Jezus nu precies schreef, maar dat hij ziet wat het effect van deze interventie van Jezus is.

De blik van de omstanders gaat naar Hem met als gevolg dat de vrouw ruimte krijgt.

Jezus neemt de tijd om na te denken, meer nog: om te gronden, dicht bij zichzelf te blijven als kind van de Vader. Hij neemt de tijd, laat stilte vallen, doet iets heel fysieks, komt dicht bij de grond, krabbelt wat. (We weten dat voor veel mensen krabbelen, *doodling*, een creatief proces is dat ook helpt om focus te vinden. Misschien was Jezus aan het krabbelen om vanuit contact met Zijn levensbron een passend antwoord te geven.)

Jezus zoekt de stilte of ruimte, is daarin met Zijn lichaam, in de afzondering van dat moment.

En geeft dan antwoord: geen *fight or flight* reactie, maar een creatief, mindblo-wing, antwoord.

En dat antwoord begint weer belichaamd: 'Hij staat op' staat er in de tekst <sta op> en zegt "wie van jullie zonder zonde is, laat die als eerste een steen naar haar werpen." Hiermee staat niet meer de vrouw, maar staan de mannen op het spel. En Hij bukt zich weer <*buk en krabbel*>. Hij beschuldigt niet, maar laat iedereen over aan hun eigen geweten.

Ze druipen geleidelijk af, de oudsten eerst.

Als ze weg zijn spreekt Jezus de vrouw aan. Ze heeft nog geen naam maar wordt voor het eerst wel aangesproken. Hij oordeelt niet, maar geeft haar ruimte (ga naar huis) en versterkt haar agency (handelingsruimte) van de vrouw. Jouw keuzes doen ertoe...

Gebed

Intentie van het gebed: verlangen om vanuit innerlijke vrijheid, stille omgang met de Heilige, ruimte te geven aan mensen om ons heen.

Dagopening Hilda Paalman-Vos (Leraar Basisonderwijs)

Thema

Jezus volgen

Bijbelgedeelte

Johannes 8:12: Ik ben het Licht der wereld.

Doel van de dagopening

Hoe kun je als leerkracht het licht van Christus laten schijnen op je werkplek?

Inhoud van de dagopening

Licht in een donkere wereld

Opzet van de dagopening

Foto - gesprek - Bijbel – gebed

Uitwerking van de dagopening

Bekijken van de foto

Laat studenten deze foto bekijken en benoemen wat ze hier zien.

Op de site Dagelijks leven in Kamp Westerbork - 75 Jaar Vrijheid is deze foto te

zien met een toelichting. Laat echter alleen de foto zien zonder onderschrift. Wat zie je hier? Per groep kunnen de antwoorden verschillend zijn. Vraag door.

Gesprek

Dit is een foto uit 1942 van de viering van het Chanoekafeest in Westerbork. Leo Blumensohn probeerde licht te brengen in de duisternis van het kampleven. Waarom zou hij dat hebben gedaan? Wat zullen zijn drijfveren geweest zijn? En daarop aansluitend: hoe probeer jij licht te verspreiden? Wie kan een voorbeeld geven vanuit de dagelijkse onderwijspraktijk? Het kan heel klein zijn, denk niet te groot.

Bijbel

Als volgeling van Jezus Christus hebben we een opdracht gekregen om te schijnen in deze wereld, zoals we lezen in Mattheüs 5:14-16:

U bent het licht van de wereld. Een stad die boven op een berg ligt, kan niet verborgen zijn. En ook steekt men geen lamp aan en zet die onder de korenmaat, maar op de standaard, en hij schijnt voor allen die in het huis zijn. Laat uw licht zo schijnen voor de mensen, dat zij uw goede werken zien en uw Vader, Die in de hemelen is, verheerlijken.

Heel bijzonder dat Jezus ons deze opdracht geeft. Je zou toch denken dat niet wij, maar Hij het Licht is in deze wereld. En dat is ook zo, maar het gaat dieper.

In Johannes 8:12 staat:

Jezus dan sprak opnieuw tot hen en zei: Ik ben het Licht der wereld; wie Mij volgt, zal beslist niet in de duisternis wandelen, maar zal het licht van het leven hebben.

Wanneer je Jezus volgt, dan zul je het licht van het leven hebben. Als je dit licht kent, als je Jezus kent, dan kun je het licht ook doorgeven in je omgeving. Gods zegen daarbij gewenst!

Gebed

Danken voor Jezus Christus, Die het licht in deze wereld heeft gebracht. Voor de mooie voorbeelden, de lichtpuntjes die we hebben benoemd in het gesprek. Voorbede voor de wereld in nood, heel concreet in de omgeving van studenten/werkveld.

Gebed om vervulling met de Heilige Geest, zodat we het licht van het Evangelie met woord en daad kunnen verspreiden.

Dagopening Hanneke van Wijgerden (Social Work)

Thema

Trouw aanwezig zijn

Sluit aan bij de volgende kernwoorden

Deze dagopening sluit aan bij de volgende woorden in het position paper van Social Work: aandacht, trouw, verantwoordelijkheid.

Bijbeltekst

Mattheus 28:20: En houd voor ogen dat Ik met jullie ben, alle dagen, tot aan de voleinding van de wereld. Gedicht Roza. Citaat uit Derkse (2003).

Doel van de dagopening

De context waarbinnen ik deze dagopening doe is een supervisiebijeenkomst van de Master Contextuele Benadering. Supervisie kan een proces zijn met pijnlijke of confronterende momenten. Deze opening nodigt uit om met aandacht daarbij te blijven, niet weg te willen, maar liefdevol en trouw aanwezig te blijven bij dat wat belangrijk is.

Inhoud van de dagopening

Zie onderaan het stuk: gedicht van Roza Boer en kern uit boek van Derkse.

Uitwerking van de dagopening

Ik start met een gedicht dat emoties weergeeft bij dat 'erbij blijven' en een liefdevolle houding naar de moeite beschrijft. Sommige supervisanten zullen hier iets in herkennen.

Aansluitend zet ik ernaast hoe in de Benedictijnse (monnik)traditie een waarde centraal staat van 'Stabilitas' (trouw zijn, erbij blijven, met aandacht betrokken blijven, (ver)antwoordelijk zijn). Hier geef ik een bron die mogelijk behulpzaam kan zijn bij dat 'erbij blijven' en die in lijn is met het relationeel ethisch denken van Nagy (het is tenslotte contextuele supervisie); niet alleen het interne proces van verdragen is belangrijk, maar in het aandachtig en betrokken aanwezig blijven bij wat moeilijk is (ook tussen mensen of wat de situatie voor appel op ons

doet) blijven we mens-in-relatie, we vluchten niet weg maar blijven aanspreekbaar. Ik vraag daarna of mensen dat herkennen; moeite met verdragen, de waarde van betrokken aandachtig erbij blijven (misschien ook in hulpverleningscasuïstiek), trouw zijn. En wat of wie hen helpt om dat te doen.

Als deelnemer in dat gesprek deel ik soms dat Jezus voor mij daarin een voorbeeld is. In de tekst uit Mat 28:20 ("En houd voor ogen dat ik met jullie ben, alle dagen, tot aan de voleinding van de wereld") lees ik dat Jezus een helper is bij dat 'verdragen, trouw zijn'.

Gebed(sintentie)

In de supervisiebijeenkomsten in de Master bid ik meestal niet, soms maak ik wel een moment vrij voor stilte om ruimte te maken na de opening om naar binnen te keren of naar Boven te keren en ieder de gelegenheid te geven zelf antwoord te geven in stilte op de tekst.

Als ik wel bid, en dat doe ik in deze groepen alleen als daar om gevraagd wordt

(bijvoorbeeld bij de contractering en ieder aangeeft dat plezierig te vinden), is mijn intentie om God als helper uit te nodigen om in de supervisie tot vrijheid en veiligheid te kunnen komen om te leren.

Derkse, W. (2003, p. 42):

Stabilitas is deel van de leefregel van Benedictijnen; allereerst commitment aan de regels van de geloofsgemeenschap., Niet weggaan van de plek waar je voor gekozen hebt. Commitment van harte geven. Vraagt geduld, ook bij tegenslag. Het is geen uiterlijke vorm. Trouw, ook innerlijk niet weglopen of je aandacht af laten glijden. Je af laten leiden betekent dat wat de situatie van ons vraagt onvoldoende respons krijgt, we zijn dan onverantwoordelijk bezig. Het gaat erom te groeien en bloeien op de plek waar je bent, waar je je ja-woord aan gegeven hebt. Erbij blijven gaat geleidelijk aan vrucht geven.

Dagopening Petra van Harten (Speltherapie)

Thema

Veerkracht

Bijbeltekst

Psalm 42:2 (NBV21): Wat ben je bedroefd, mijn ziel, en onrustig in mij. Vestig je hoop op God, eens zal ik Hem weer loven, mijn God, die mij ziet en redt.

Filippenzen 4:13 (NBV21): Ik ben tegen alles bestand door Hem die mij kracht geef.

Inhoud van de dagopening

Veerkracht is overeind komen na een tegenslag. Een proces waarin je op een positieve manier aanpast aan stress of tegenslag die je potentieel uit evenwicht brengt, en waardoor het functioneren en het mentale welbevinden behouden of herwonnen wordt.

Veerkracht is als een tuimelaar (kinderspeelgoed). Je kunt tegen de tuimelaar duwen maar hij komt steeds weer overeind. Iemand die veerkrachtig is komt weer overeind na een tegenslag. En daarvoor zijn verschillende factoren van belang. Als kinderen leren we al hoe we om kunnen gaan met tegenslag en weerstand.

Uitwerking van de dagopening

Onderdeel 1: Aansluiten bij de student

Hoe ga jij om met tegenslag? Hoe kan jij jouw veerkracht vergroten?

Kinderen ontwikkelen meestal meer veerkracht als ze:

- een sterke, ondersteunende relatie hebben met één of meerdere volwassenen;
- bij een groep horen, zoals een sportclub, familie, kerk of buurt;
- een gemiddelde of bovengemiddelde intelligentie hebben;
- emotioneel stabiel zijn: redelijk snel kalmeren, niet zo impulsief zijn en niet sterk wisselen in emoties zoals angst, boosheid, schaamte, nervositeit;
- een goede lichamelijke gezondheid hebben;
- een gevoel van controle over het eigen leven ervaren;

- de overtuiging hebben dat ze zelf invloed hebben op de eigen prestaties en het eigen leven (interne locus of control);
  - een positief zelfbeeld hebben en het vermogen om het zelfbeeld te herstellen;
  - vertrouwen hebben dat het goed komt, optimisme;
  - doorzettingsvermogen hebben;
  - zelf hulp kunnen en durven zoeken;
  - voldoende sociale vaardigheden hebben;
  - humor kunnen gebruiken bij tegenslagen;
- (bron: <https://www.pleegzorg.nl/bibliotheek/23-trauma-bij-pleegkinderen/404-beschermende-factoren-en-veerkracht>)

Onderdeel 2: Bijbel open

De Bijbelteksten lezen. Inhoud die ik inbreng: God is als sterke steun. Hij geeft hoop. Hij houdt van je zoals je bent. Hij geeft je toekomst in Zijn hand.

Mag God jouw steun zijn? Mag Hij je overeind helpen na een val, nadat je struikelt? Hij de sterkste, Hij die jou kent.

Gebed

Heer, U weet waar we mee worstelen en U weet wat we nodig hebben. Wilt U ons tot steun zijn? Wilt U ons troosten en hoop geven? Wilt U ons kracht geven om op te staan nadat we struikelen? Heer, wees ons nabij vandaag. Amen.

Dagopening Luuk van de Braak (HRM)

Thema

Geloven op je werk

Sluit aan bij de volgende kernwoorden

Deze dagopening sluit aan bij de volgende woorden uit het position paper: Dialoog of Professionele Identiteit of Waardegericht werken en zingeving.

Bijbeltekst:

1 Korinthiërs 10:31

Doel van de dagopening

- Studenten motiveren een gesprek te voeren wat geloven betekent als ze aan het werk zijn.
- Schaamte wegnemen om te spreken over geloven op het werk.
- Ontdekken wat er speelt bij studenten over het geloven op het werk.

Inhoud van de dagopening

Vijf vragen:

Bid je voor je eten op het werk?

Wat doe je als mensen vloeken op het werk?

Wat betekent het voor jou om als Christen te werken?

Als je alles doet tot eer van God, lever je dan beter werk als iemand die het doet voor zijn loon?

Zie je God terug in je werk?

Uitwerking van de dagopening

Contouren

De werkvorm duurt tussen de 10 en de 20 minuten. Er is geen specifieke indeling van de ruimte nodig om dit te doen. Het helpt om een collega in te zetten.

Vorm

Start door met studenten te delen dat geloven niet alleen iets is wat je op zondag

doet, maar wat als mens én professional elke dag je leven kleurt. Het helpt om erover te spreken hoe dat eruit ziet. Geef aan dat je met je collega een kort gesprek gaat voeren op basis van vijf vragen. Nodig studenten uit om deel te nemen aan het gesprek en/of eigen vragen in te brengen.

Probeer in het gesprek met je collega écht te laten zien hoe je gelooft op je werk. Neem zowel je successen als je uitdagingen mee. Neem voldoende pauze tussen het reageren om studenten de ruimte te geven te participeren. De vragen zijn zo opgebouwd dat ze toegankelijk starten en steeds meer de diepte ingaan.

Evalueren

Evalueer kort aan het einde met studenten hoe zij dit gesprek hebben ervaren.

Vragen die helpen:

Hoe vonden jullie het om een gesprek te voeren over wat het betekent om te geloven als je werkt?

Voelen jullie je vrij dit in andere settings ook te doen?

Zijn er thema's aan bod gekomen waar jullie in een andere dagopening aandacht voor willen?

Gebed

Stel de groep de vraag of iemand (samen) wil bidden ter afsluiting van de dagopening. Mocht dit niet zo zijn, neem het voortouw met je collega en bid samen. Neem als intentie God te danken voor de ruimte die er is om met elkaar over geloven op het werk te spreken en God te bidden om vrijmoedig dit gesprek voort te mogen zetten in andere omgevingen.

Dagopening Ieke van Driel (Verpleegkunde)

Thema

Hoopvolle zorg

Bijbeltekst

Gelijkenis van de Barmhartige Samaritaan

Opzet van de dagopening

Het gebeurde na een telefoontje van de afdeling Traumatologie. Of ik - als psycholoog - even langs wilde gaan bij een patiënt die erg overstuurd was. Hij had gehoord dat hij seropositief was. Hoewel ik op het punt stond om naar huis te gaan liep ik toch snel naar de afdeling waar hij lag.

Binnengekomen zag ik een hartstochtelijk huilende man op bed zitten. Ik stak automatisch m'n hand uit om hem te groeten (dat deed men toen nog in de zorg) en stelde me voor. Maar ineens gebeurde er iets met mij. In een flits schoten er allerlei gedachten door me heen: Kan ik besmet worden? Heb ik een snijwondje aan mijn hand? Stel dat hij dat ook net heeft... Ik voel me even heel ongemakkelijk!

Maar wat doet dat met hem als ik – juist nú! – mijn hand terugtrek?

Het was een korte inwendige strijd: kies ik voor *zijn* waardigheid óf voor *mijn* gezondheid?

Natuurlijk had ik dit van tevoren kunnen bedenken. Maar in alle bezigheden van het afronden van de dag kwam het telefoontje ineens tussendoor. Ik wilde er snel heen, had ook morgen kunnen gaan...

Ik heb gekozen voor hem. Ik heb zijn hand geschud en zijn verdrietige verhaal aangehoord. Zijn partner was vreemdgegaan en nu had hij deze besmetting opgelopen... Voelde zich bedrogen. En hij was slachtoffer van de ander z'n daad. De gevolgen van AIDS wist hij heel goed...

Na afloop van het bezoek keek ik naar mijn hand. Géén wondje (meer) te zien... Het dilemma van kiezen voor jezelf of de ander komt op allerlei manieren terug in het werk. Kiezen voor je eigen efficiëntie, planning, gezondheid, of toch kiezen voor de ander?

Ik heb nooit spijt gehad van mijn keus! Het aanhoren van het verhaal, het mogen

delen in zijn verdriet, de mens in zijn diepste pijn zien, wat geeft dat het werken in de zorg veel waarde!

Ik werd geconfronteerd met mezelf. Mijn gezondheid. Maar ook met mijn normen en waarden.

Maar wat mij ten diepste dreef op het moment van keuze was toch het feit dat wij gelijk zijn voor God. De één is niet beter dan de ander. Hij is óók scheepsel van God.

De opmerking van Levinas neem ik mee in mijn leven: in het aangezicht van de ander, zie ik Dé Ander!

In de gelijkenis van de Barmhartige Samaritaan lopen een aantal mensen de gewonde en beroofde mens voorbij: de Leviet en de priester. Ze zagen hem en.... lopen voorbij!

De Samaritaan blijft staan. In de Bijbel staat daar iets extra's bij: hij zag hem en werd met innerlijke ontferming bewogen. Zijn hart werd geraakt na het zien. En dat drijft hem tot de daad de ander te helpen.

Hoe staan wij in de zorg? Zijn wij alleen gericht op kwaliteit en evidence based werken? Of handelen wij ook ECHT mensgericht? Als een hoop-gevende zorgverlener? Kijken wij alleen naar de mens, of ZIEN wij meer? Misschien ten koste van onszelf.

Dagopening Dagmar Blom (Communicatie)

Thema

Vrijheid

Bijbeltekst

2 Korinthiërs 3:17: De Heer nu is Geest en waar de Geest van de Heer is, daar is vrijheid.

Doel van de dagopening

Bewustwording op de vrijheid die we hebben in ons land, leven en keuzes die je kan maken. Ook het perspectief dat God ons in de vrijheid heeft geplaatst om voor hem te kiezen.

De inhoud van de dagopening

De inhoud is vaak gekoppeld aan de context. Bijvoorbeeld de verkiezingen. Europa. Vrijheid van bijzonder onderwijs staat onder druk. Wat betekent het om vrijheid te hebben op het gebied van bijzonder onderwijs (geloofsidentiteit). Daar ga ik het gesprek over aan, of ik vertel het vanuit mijn eigen perspectief. Afgelopen week kwam in de media dat er in Mexico veel burgemeesters worden neergeschoten wegens andere opvattingen dan het huidige regime. Dit gaat ook over vrijheid...

De opzet van de dagopening

De vorm is de aanleiding (actualiteit), kort gesprekje, koppeling aan mijn ervaring of gedachte. Perspectief vanuit de Bijbel en toelichting. Open vraag: wat betekent vrijheid van bijzonder onderwijs voor jou persoonlijk? Of: Hoe belangrijk is de waarde van vrijheid voor jou? Wat zegt dat over jou als persoon en als professional?

Gebed

Mijn relatie met God zichtbaar maken en het gesprek over het onderwerp ook voor de troon van God brengen en zijn vrede daarover vragen. Soms ook gebed voor in dit geval Mexico waar deze onderdrukking is.

Dagopening Thijs Jagersma (Bedrijfskunde)

Thema

Tel de sterren

Bijbeltekst

Psalm 103: 1,2: Loof de Here, mijn ziel, en al wat in mij is, zijn heilige naam; loof de Here, mijn ziel, en vergeet niet een van zijn weldaden.

Inhoud van de dagopening

Daarna vertel ik over het gezegde 'Tel je zegeningen'. Het is belangrijk dat je dankbaarheid oefent. Ik ben bijvoorbeeld dankbaar voor...

Deze Psalm komt terug in ook meer recente liedjes. Misschien ken je het wel. Stef Bos, die uit Veenendaal komt (net als ik), bracht een lied ten gehore in het programma 'Beste Zangers'. Hij vertolkte daar een nummer van Diggy Dex. Dex schreef het ontroerende lied 'Sterren tellen' nadat een goede vriendin op 37-jarige leeftijd overleed. Bij de uitvaart stonden haar kinderen, toen 2 en 5 jaar, voor de kist van hun moeder. Dit beeld liet Dex niet meer los en inspireerde hem tot het schrijven van het lied. Bij het schrijven van het lied realiseerde Dex zich hoeveel hij gezegend is met wat hij heeft.

Daarna luisteren we samen naar het lied *Sterren tellen*, uitgevoerd door Stef Bos.

Ik blijf het een ontroerend lied vinden. Het nummer moedigt aan om de mooie momenten in het leven te koesteren en stil te staan bij wat echt belangrijk is. Zoals Stef Bos zingt: 'Waar draait het echt om? Waar denk je aan als je ligt op je sterfbed? Ik kijk naar boven. En ik tel de sterren.'

David zingt dus ongeveer 3000 jaar geleden vergelijkbare teksten als Stef Bos. David schrijft in zijn Psalm ook over de vergankelijkheid van het leven.

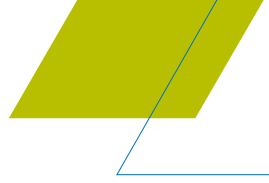
15 De sterveling – zijn dagen zijn als het gras,
als een bloem des velds, zo bloeit hij;

16 wanneer de wind daarover is gegaan, is zij niet meer,
en haar plaats kent haar niet meer.

Er is alleen wel een verschil. Die vrouw kwam te overlijden. Er was verder niks
meer dan het tellen van sterren.

Als je de hele Psalm leest (afhankelijk van de tijd verder uit de Psalm lezen) zie je
dat David niet alleen sterren telt, maar je ziet ook dat die sterren plaats hebben
binnen een veel grotere hemel. Een tijdloze, of eeuwige hemel. Die hemel is vol
van zorg, liefde en trouw, die dus ook voor ons geldt. Omdat ons leven kort is,
roept David, en ik denk ook Stef Bos, ons op om onze tijd niet te verspillen met
klagen en mopperen. Maar dankbaarheid te oefenen. Dat is niet alleen goed voor
jezelf, maar daar eer je dus ook God mee.

Opdracht: Bedenk iets waar je dankbaar voor bent en deel dat met je buurmens.

Christelijke Hogeschool Ede
Oude Kerkweg 100
6717 JS Ede
0318 696 300
info@che.nl

www.che.nl